

Mälardalens Högskola
Ekonomihögskolan
Inst. för samhällsteknik
Box 883
721 23 Västerås

B-uppsats i ekologisk ekonomi
5p
Ekol '02
2004-05-02

Från ord till mord

Djuren och miljöetiken

Författare: Anna Lindén
Handledare: Eva Friman

Sammanfattning

Datum:	2004-05-02
Nivå:	B-uppsats i ekologisk ekonomi, 5p
Författare:	Anna Lindén, 800109-0425 Timmermansg.10 722 14 Västerås 021-14 94 26 aln02018@student.mdh.se
Handledare:	Eva Friman
Titel:	Från ord till mord – djuren och miljöetiken
Ämne:	Denna uppsats har en miljöetisk utgångspunkt och diskuterar djuren som subjekt i ett hållbart samhälle. Djurhållning och djurskydd är begrepp som återkommande diskuteras i uppsatsen.
Syfte:	Studien har både ett förståelseinriktat och förändrande syfte. Först analyserar jag vilken miljöetik som ligger till grund för olika institutioner i samhället vars verksamhet inbegriper djur. Slutligen ger jag ett förslag på vilket etiskt synsätt eller princip som bör ligga till grund för djurskyddet för att en hållbar utveckling – i det för uppsatsen dominerande perspektivet – ska vara möjlig.
Metod:	Metoden har varit litteraturstudier av ekologiskt ekonomiskt relaterade teorier samt kvalitativa intervjuer med företrädare för respektive institution. Jag har också tittat på deras olika hemsidor. Utav detta kan jag som forskare bilda mig en uppfattning om institutionernas miljöetiska grund och deras förhållningssätt till djur.
Resultat:	Slakteri och djurhem visade sig ha två motsatta förhållningssätt till djur och skyddet av dessa. Djurskyddsinspektören var antropocentrisk i sitt arbete inom lagens ramar, men något biocentrisk i sin strävan att ge djur ett bättre liv. Dagens djurskyddslag skyddar inte djuren för deras egen skull, utan för människornas. Detta märks tydligt i formuleringen av de olika paragraferna och i hur aktörerna talar om hur de själva hanterar sina djur och syftet med detta. För att lagen ska skydda djuren för deras egen skull, mot mänsklig exploatering, krävs en omdefiniering av djurskyddsbegreppet. Tolkningen av detta måste bygga på ett ändrat förhållningssätt till djur hos dem som författar lagen, förslagsvis ett biocentriskt kombinerat med Singers utvidgade utilitarism, och ett system där djuren får advokater som kan företräda dem vid politiska beslutsprocesser.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning	4
1.1 Problemformulering	5
1.2 Syfte	5
1.3 Avgränsningar	5
1.4 Målgrupp	5
1.5 Kort om källorna till teoriavsnittet och källkritik	6
1.5 Perspektiv och synvinklar	6
2. Metod	8
2.1 Intervjuer och annan insamlingsmetodik	8
3. Teoretisk referensram: Rättigheter och hållbar utveckling – för alla?	9
3.1 Författarens förförståelse	9
3.2 Miljöetiska värdegrunder	10
3.2.1 Människan i centrum	10
3.2.2 Livet i centrum	11
3.2.3 Ekosystemen i centrum	11
3.3 Ekologisk ekonomi och begreppet hållbar utveckling	11
3.4 Ekologiska rättigheter	12
3.5 Hur får människor behandla djuren?	13
4. Institutionerna	14
4.1 Slakteriet	14
4.2 Djurhemmet	15
4.3 Djurskyddsmyndigheten	16
5. Miljöetisk analys	17
5.1 Vägledande etik för respektive institution	17
6. Slutsats och diskussion: hållbar djurskyddsutveckling	18
Källförteckning	21
Bilagor	22

1. Inledning

Betänk följande situation: Regeringen får en motion om förbud mot pälsfarmning. Motionärens motiv är att päls är en lyxprodukt som orsakar djuren onödig smärta och att det finns fullgoda ersättningsmaterial till pälsprodukter. Motionen får fart på media, riksdag, aktivister och pälsfarmare. Vissa menar att djuren kan få fortsätta att bli päls till människor bara de behandlas väl under uppfödningen, andra håller med motionären om att hela produktionen är ett hån mot djuren eftersom de nekas sina naturliga behov, och ett fåtal hävdar att djuren mår bra inom produktionens nuvarande ramar. Ovetande om debatten vankar minkarna i sina burar av och an på nätgolvet, de går ut och in i den lilla låda som tjänar som bo och de kränger mot burens väggar.

Aktörernas ståndpunkter kan relateras till två diskurser som behandlar frågan om djurens väl utifrån olika etiska grunder: djurskydd och djurrätt. Vad ska djuren skyddas från och av vem? Djurskyddslagen¹ föreskriver att djuren ska skyddas mot onödigt lidande och förutsätter att denna uppgift axlas av människan. Alla djur som ”hålls” eller ”används” ska skyddas mot det onödiga lidandet, vilket till exempel innebär att de ska ”ges” tillräckligt med mat och vatten och ”skötas” så att deras hälsa främjas. Djurskyddslagen förutsätter att djur hålls fängslade för mänskliga syften.

Djurrätt då? Deklarationen om mänskliga rättigheter innefattar att behov som att ha någonstans att sova och att inte utsättas för förföljelse för sina åsikter eller sin rastillhörighet skall, inte får kränkas av någon annans intressen. Filosofen Tom Regan vill utvidga dessa okränkbara rättigheter till andra arter än människan, de icke-mänskliga djuren². En praktisk följd av en sådan utvidgning skulle bli ett avskaffande av industrier där djur hålls i fångenskap för att bli föda eller päls åt människor. Hur tillräckligt med mat djuren i dessa industrier än ”ges”, eller hur väl de än ”hålls”, kan ett syfte som kränker deras egenvärde inte legitimeras. Djur kan inte agera moraliskt, men i och med att de kan *utsättas för* moraliska överväganden, menar Regan att de förtjänar respekt³.

¹ SFS 1988: 534

² Des Jardins 2001: 116

³ Des Jardins 200, s 117

Regan intar en miljöetisk ståndpunkt i sitt resonemang om djurs egenvärde och rättigheter. Miljöetik handlar om människans moraliska relation till naturen och djuren däri och följdaktligen gentemot vilka hon har ett ansvar⁴. Denna uppsats vill vrida och vända på svaren till en mängd etiska frågeställningar. Vilka rättigheter ges djuren enligt djurskyddslagen? Vilka rättigheter ges människan? Och slutligen: *varför ska djur över huvud taget skyddas?*

1.1 Problemformulering

Vilket miljöetiskt förhållningssätt ligger idag till grund för det svenska djurskyddet och vilken miljöetik bör ligga till grund för djurskyddet för att möjliggöra en hållbar utveckling?

1.2 Syfte

Studien har ett både förståelseinriktat och förändrande syfte. Först analyserar jag vilken miljöetik som ligger till grund för olika institutioner i samhället vars verksamhet inbegriper djur. Slutligen ger jag ett förslag på vilket etiskt synsätt eller princip som bör ligga till grund för djurskyddet för att en hållbar utveckling – i det för uppsatsen dominerande perspektivet – ska vara möjlig.

1.3 Avgränsningar

Jag avser inte diskutera de enskilda respondenternas förhållningssätt till djur, och inte heller att diskutera skillnaderna mellan människor och djur och eventuella praktiska konsekvenser av detta. Alla länder har heller inte samma djurskyddslag och samma djurindustrier (Schweiz har till exempel ingen pälsindustri), och studien avgränsar sig därmed från internationellt djurskydd. Jag avgränsar mig också från att diskutera växters eventuella rättigheter, samt aktivisters förmodade minkutsläpp, bilbränder och materiell förstörelse. Aktivisters handlingar är inte av vikt för uppsatsens infallsvinkel.

1.4 Målgrupp

Läsare av denna uppsats är personer med intresse av hållbar utveckling ur olika perspektiv och med intresse för miljöetiska frågeställningar.

⁴ Des Jardins 2001, s 11

1.5 Kort om källorna till teoriavsnittet och källkritik

Bland författarna i min källföreteckning återfinns inte helt oväntat ett flertal miljö- och djurrättsfilosofer, vilket speglar uppsatsens ansats och min egen förståelse. Joseph des Jardins är fransk miljöfilosof och hans *Environmental Ethics* (2001) innehåller bland annat en kort sammanfattning av filosoferna Peter Singers och Tom Regans etiska ståndpunkter. Peter Singer ligger bakom den banbrytande *Animal Liberation (Djurens Frigörelse)*, 1992) där han ger sakliga och lättförståeliga argument till varför människan måste upphöra med att utnyttja djuren. Ytterligare en fransk filosof, Luc Ferry, vill ge ett nytt förslag till hur människan bör förhålla sig till djur i sin bok *Den nya ekologiska ordningen* (1995). Rolf Lidskog är miljösociolog vid Örebro Universitet. I artikeln "På väg mot ekologisk demokrati?" (1999) ger han och några kollegor ett förslag på en hållbar demokrati med inslag av rättighetsteorier av bland andra amerikanska professorn Robyn Eckersley. Peter Söderbaum är professor i ekologisk ekonomi och ligger bakom många grundläggande böcker och forskningsartiklar i ämnet, bland annat *Ekologisk Ekonomi* (1995). Jeroen Van den Berg beskriver i sin artikel skillnaderna mellan miljöekonomi och ekologisk ekonomi, vilket också Eva Friman, ekologisk ekonom, gör i en artikel i antologin *Hela Världen* (2002) som hon är redaktör för, och där hon också kritiserar tillväxtbegreppet. Ekologiska ekonomen Clive Spash skriver i sin artikel om ett utvidgat etikbegrepp och blir högst relevant för uppsatsen.

Jag har hämtat merparten av mitt material från ekologiska ekonomer och miljö- och djurrättsfilosofer. Anledningen till detta är att jag tror att människors utnyttjande av djuren har att göra med deras grundläggande värderingar. Även sociologin ger värdefulla bidrag till förståelsen av människornas handlingar, varför Lidskogs artikel blir relevant för denna uppsats. Kritiken mot min samling av källor torde vara att de flesta är positiva till en mer utvidgad humanism. Jag anser att detta sätter djurskyddsfrågorna i ett annat perspektiv än det idag rådande, vilket är ett centralt tema i uppsatsen.

1.5 Perspektiv och synvinklar

Detta stycke vill jag ägna dem som efter att ha läst denna uppsats, menar att den är vinklad, partisk och subjektiv. Jag vill påminna mina opponenter om att det hermeneutiska förhållningssätt till fenomen de själva förestår, är det som använts under författandet av denna uppsats. Anledningen till att många läsare reagerat starkt på uppsatsens perspektivism, anser jag vara det kontroversiella ämne – djurförtryck – den berör. En motsvarande analys av

fabriksanställdas arbetsförhållanden i Indonesien hade med samma angreppssätt förmodligen framstått som verklighetsnära, kanske rentav objektiv. Jag vill hävda att olika förförståelser för fenomenet i fråga ligger bakom mottagandet av en sådan här uppsats, och i ett samhälle som legitimerar djurförtryck glöms andra perspektiv än det dominerande ofta bort eller betraktas som, just det, vinklade. I ett pluralistiskt samhälle ryms olika perspektiv, varav majoritetens är ett och de maktlösas är ett. Om de maktlösas företrädare anses vinkla sin version, måste även profitörerna anses vinkla sin.

2. Metod

Material till uppsatsen har hämtats från litteratur i ekologiskt ekonomiskt relaterade ämnen, litteratur om djurrätt och miljöetik samt från halvstrukturerade intervjuer med företrädare för tre institutioner i samhället vars verksamhet på något sätt är kopplad till djur. Dessa institutioner är slakteriet, djurhemmet och djurskyddsinspektören. Intervjumaterialet kombinerat med information från olika hemsidor som företräder institutionerna, har sedan genomgått en miljöetisk analys. Analysen består i att undersöka specifika ord och begrepp respondenten använt under intervjun och syftar till att placera in institutionerna i ett miljöetiskt fack.

2.1 Intervjuer och annan insamlingsmetodik

För beskrivningen av de tre institutionerna har sökningar på Internet kompletterats med kvalitativa intervjuer. Hemsidor kan ge mycket information men i detta fall bedömdes intervjuer ge ett värdefullt extra underlag till analysen, eftersom fördjupande följdfrågor kan ställas vid intervjuer och på grund av att analysen delvis grundar sig på mina intryck av personerna som företräder respektive institution.

Intervjuerna har utförts över telefon, e-post och direkt ute på fältet. Det är lättare att analysera en intervju som genomförts ute i fält, svårare att tolka en e-postintervju. Djurhemmet, som jag undersökt endast via hemsidor och e-postintervju, har jag ändå fått en tydlig bild av. De andra två institutionerna behövde jag personligen träffa eller prata med på telefon för att uppnå kunskapsmättnad. Ibland behövde jag, efter att ha kontaktat respondenterna, komplettera mina intryck i efterhand via e-post.

Frågor som rör djur ställs nästan alltid oberoende av sitt sammanhang, aldrig till djuren själva (eller ens i deras närvaro) utan alltid till människor. Djuren kan inte tala människospråk men jag tror att många debatter skulle utbli om potentiella debattörer och beslutsfattare personligen besökte djuren i djurfabrikerna och observerade hur de kränger mot nätväggar, biter svansen av varandra i brist på stimulans eller helt enkelt skriker i dödsångest på ett slakteri. Jag som intervjuare står inte och ser hur djur dödas framför mina ögon samtidigt som jag diskuterar etik med min respondent. Jag kan ställa nyanserade frågor om djurs rättigheter för att jag kan välja att inte se dödandet. Hade jag stått utanför ett brinnande hus fullt av

människor och velat diskutera huruvida de därinne borde räddas, hade situationen blivit absurd. Vem som helst hade insett det obetydliga i att över huvud taget diskutera situationen i det brinnande huset, och istället rusat in och räddat dem som räddas kunde. Jag kan ställa frågor i syfte att väcka diskussion för att jag och mina intervjupersoner har privilegiet att kunna vara avskärmade från dödan. Debattörer som befinner sig alltför långt bort från sitt sammanhang har en benägenhet att bortse från allvaret i sakfrågan. Judarna i koncentrationslägren fruktade för sitt liv varenda dag på samma sätt som djuren i slakterierna har dödsångest. Frågorna och svaren ska ses i detta perspektiv.

3. Teoretisk referensram: Rättigheter och hållbar utveckling – för alla?

Denna uppsats förändrande karaktär utgörs av återkommande diskussioner om innebörden i ett antal vedertagna begrepp. Mänskligt agerande gentemot djur antas vara baserat på olika etiska värderingar och ansvarstaganden⁵. Hur tolkas till exempel djurskyddslagen av olika aktörer? Kan självklara okränkbara rättigheter utvidgas till att gälla andra varelser än människan?

3.1 Författarens förförståelse

Jag som författare påverkar omedvetet text och analys genom min förförståelse, som utgörs av ett engagemang för dem som inte kan tala människans språk: djuren. Djuren kan inte med ord be slaktaren skona deras liv, de kan inte förklara för forskaren hur det svider i ögonen, men detta är aldrig ett argument för det gränslösa utnyttjande vi människor utsätter dem för. Djur har intressen och rättigheter; intressen av att inte dödas i förtid och rättigheter att leva i frihet. Jag är medveten om att alla läsare inte kommer att förhålla sig lika till min text, inte alla känner igen och kan relatera till den diskussion som förs. Detta beror på att vår förförståelse skiljer sig åt. Jag har jobbat nära flera djurhem vilket har påverkat mig att framhäva djuren som subjekt, eftersom det är det de är på ett djurhem.

⁵ Des Jardins 2001, s 95

Som student i ekologisk ekonomi intar jag en hermeneutisk syn på vetenskap. På ett eller annat sätt påverkas alla forskare av sin egen förförståelse genom hela forskningsprocessen, från val av ämne till analys och slutsatser. Forskaren bör redovisa sin egen förförståelse i syfte att öka analysernas trovärdighet och underlätta för läsaren att förhålla sig till texten. Ett annat centralt antagande inom hermeneutiken är vikten av kontext: utan sammanhang kan inga fenomen förstås som meningsfulla. Ett hermeneutiskt synsätt innebär att ingen vetenskaplig kunskap är objektiv, eftersom den beror av forskarens värderingar.⁶ Denna uppsats hade blivit helt annorlunda, om den blivit av alls, med en annan författare.

3.2 Miljöetiska värdegrunder

Etiska dimensioner av miljöproblemen får en viktig roll för att överbrygga den mänskliga övertron på tekniken, menar Des Jardins (2001). Han delar in miljöetiken i tre huvudsakliga perspektiv: det antropocentriska, det biocentriska och det holistiska.

3.2.1 Människan i centrum

Neoklassisk nationalekonomisk teori får exemplifiera det antropocentriska förhållningssättet till naturen. Nyttomaximeringsmålet är utilitaristiskt men avser endast mänskliga konsumenters nytta och blir artpartisk. En optimal utsläppsnivå av miljöfarliga kemikalier är till exempel inte noll, utan en nivå där den mänskliga nyttan av det som alstrar utsläppet är lika stor som kostnaden för att hålla utsläppen på denna nivå. Mindre utsläpp än så skulle vara att betrakta som för lite, eftersom den aktivitet som ger upphov till utsläppet, kanske bilmörning, har ett värde för människor som får dem att offra lite av den rena luften. Det skulle även samhällsmässigt kunna innebära för höga kostnader att hålla utsläppen på en nollnivå.⁷

Ur ett antropocentriskt perspektiv är naturen och djuren skapade endast för att tillfredsställa mänskliga behov. Ett träd får ett värde om det kan tjäna ett mänskligt syfte såsom rekreationskälla, inte genom sin blotta existens. Vore trädet bebott av sällsynta fåglar blir det värdefullt först om människor upplever ett nöje i att beskåda dessa fåglar, eller om fåglarna utnyttjas i ett kommersiellt syfte. På samma sätt får grisar ett värde då de kan utnyttjas som mat eller på annat sätt för att tillfredsställa något mänskligt behov. Miljöförbättrande åtgärder

⁶ Gilje & Grimen 1992, s 179 ff

⁷ Des Jardins 2001, s 49

eller fridlysningar av (andra) arter genomförs sålunda endast om de kan höja människors livskvalitet.

3.2.2 Livet i centrum

Utgångspunkten för en biocentrisk miljöetik är att människan är en del av naturen som allt annat levande. Hennes egenvärde är sålunda inte överlägset andra arters. Egenvärdet är objektivt och icke-hierarkiskt i sitt oberoende av utomstående faktorer, och tillskrivs allt med en synlig livsvilja. Livsviljan visar sig i biologiska processer som reproduktion och födosök.⁸ Trädet skulle med ett biocentriskt synsätt bevaras för sin egens skull och inte för att människan tillskrivit det ett instrumentellt värde som råvara. Människan har i praktiken en plikt att inte aktivt frihetsberöva något levande eller neka någon dess behov med hänvisning till personliga intressen. Allt liv förtjänar ett moraliskt ställningstagande.⁹

3.2.3 Ekosystemen i centrum

En mer holistisk ståndpunkt inom miljöetiken är det ekocentriska synsättet, som hävdar att hela ekosystemen och inte enskilda varelser är bärare av värde. Ekocentriker utvidgar sålunda egenvärdet till ekologiska helheter såsom berg, luft och floder. Ekocentrismen tar fasta på de komplexa beroendeförhållanden som råder mellan ekosystemens olika beståndsdelar, och får därmed en tydlig koppling till ekologin.¹⁰ Trädets bevarande i föregående exempel motiveras här med dess funktion och del i ett kretslopp, som del av en ekologisk helhet.

3.3 Ekologisk ekonomi och begreppet hållbar utveckling

Vad innebär hållbar utveckling? Bruntlandtskommissionens definition av begreppet fokuserar på kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov¹¹. I dokumentet från Rio 1992 hävdas att en snabb global ekonomisk tillväxt är av yttersta vikt för att fattiga och rika länder ska utvecklas i en hållbar riktning. Detta kritiserar ekologiska ekonomer, som liksom syftet med denna uppsats, intar en förändrande och normativ ståndpunkt. Den mest representativa ekologiska ekonomiska hållningen till begreppet hållbar utveckling enligt Bruntlandsrapporten redovisas av Friman (2003). Ekonomisk tillväxt mäts i BNP, ett mått som inte rättvist kan mäta välstånd eftersom det undervärderar arbete som utförts i den offentliga sektorn: produkterna av arbetet i den offentliga sektorn möts aldrig på en marknad.

⁸ Des Jardins 2001, s 142

⁹ Des Jardins 2002, s 143

¹⁰ Des Jardins 2001, s 155

¹¹ http://www.ieh.se/agenda21forum/vad_ar/hallbar.html

BNP utelämnar dessutom arbete som inte värderas i pengar, till exempel hemarbete. Ekologiska ekonomer menar att ett land inte behöver utvecklas hållbart bara för att den privata sektorn drar in pengar, utan att hållbarhet i högre grad grundas på lokal produktion och självförsörjning. Huvudsakligen vill ekologisk ekonomi se en tydligare koppling mellan ekonomiska system, som inte är autonoma, och ekologiska system, som är oförutsägbara och dynamiska. För att utvecklas hållbart, anser många ekologiska ekonomer, måste det ekonomiska systemet anpassas till den verklighet det hanterar. Därför måste de ekonomiska modellerna förändras för att spegla den komplexitet som samhället kännetecknas av.¹²

Min tolkning av begreppet hållbar utveckling inkluderar djur och människor av kommande generationer. Denna tolkning dominerar uppsatsens behandling av olika miljöetiska ståndpunkter i den etiska analysen samt i slutsatser och diskussion.

3.4 Ekologiska rättigheter

Eckersley (1996) är kritisk till den antropocentriska värdegrunden i många demokratiska teorier eftersom (den mänskliga) majoritetens åsikt eller liknande utilitaristiska principer *i sig* inte kan garantera andra arters överlevnad. Liberal demokrati bygger på respekten för varje individs egenvärde och okränkbara rättigheter, rättigheter som inte är förhandlingsbara och som utgör absoluta gränser för individens och statens handlande. Eckersley vill utvidga individbegreppet till andra livsformer än människan. Detta djupekologiska, ekocentriska angreppssätt skulle i politiken ge miljö- och djurfrågor en fundamental innebörd och ges ett systematiskt hänsynstagande vid olika beslutsprocesser. Ekologiska är dock inte överordnade andra medborgerliga rättigheter; dessa ska fungera parallellt. Individuella rättigheter som inte får kränkas med hänvisning till kollektiva intressen, får inte heller kränkas med hänvisning till ekologiska intressen.¹³

Ska djuren vallas till valurnorna för att besluta om trängselavgifter? Saken faller på sin egen orimlighet. Barry (1996) menar att *ekoadvokater* ska företräda djurs intressen i en representativ demokrati. Dessa advokater kan utses efter vissa kriterier eller slumpmässigt väljas ut för att föra djurens talan vid politiska beslut.¹⁴

¹² Friman et al 2003, s 144 ff

¹³ Lidskog & Elander 1999: 49 ff

¹⁴ Lidskog & Elander 1999: 68

Eckersleys ambition att omdefiniera begrepp som individ och autonomi är en del av Söderbaums institutionella förändring. Institutionell förändring refererar till förhållandet mellan ett fenomen (i detta fall dödandet av djur i matsyfte) och specifika individer (i detta fall människor). Förändringen består bland annat i att terminologin runt fenomenet förändras ("köttproduktion" → "massmord") och att innebörden i vissa begrepp förändras ("individ" = en människa → "individ" = "en mänsklig/icke-mänsklig varelse").¹⁵

Enligt Spash (1999) är frågan om ett utvidgat egenvärde för icke-mänskliga varelser ett ämne för debatt inom ekologisk ekonomi. Frågan är kontroversiell och diskussionen kräver deltagare med öppna sinnen från olika discipliner som kan ha förståelse för varandras synsätt. Grunden i ekologisk ekonomi, det ekologiska systemets gränsdragning för det ekonomiskas aktivitet, matchar Eckersleys resonemang¹⁶. En del miljöekonomer menar att icke-mänskliga djur kan tilldelas ett egenvärde om människor har betalningsvilja för detta.¹⁷

3.5 Hur får människor behandla djuren?

Den kristna synen på människan som överlägsen alla andra djur dominerar det västerländska samhället. Descartes (1596-1650) menade också att djuren är ting utan etisk betydelse¹⁸. De ansågs skapade för att nyttjas av människan. Nyttjandet har dock utvecklats till att bli ett *utnyttjande* och överlägsenheten verkar legitimera alla möjliga former av förtryck från människans sida. Människans rättighet har blivit att använda andra varelser på jorden för att tillfredsställa egna intressen. Filosofen Luc Ferry förklarar att all etik i grunden är antropocentrisk, även den djupekologi som Eckersley representerar, eftersom det är människan som *beslutar* att något ska få ett värde. Icke-mänskliga varelser kommer alltid att vara objekt, menar Ferry, och därför måste människan skydda dem. Djur kan sedan visa upp beteenden som vi människor värderar högt, på samma sätt som ett åkerlandskap kan representera skönhet, som människor värderar högt. På grund av att vi människor kan se saker hos djur som vi värdesätter, har vi förpliktelser gentemot dessa.¹⁹

Peter Singer utgår ifrån greppbara principer om gott och ont i konstruktionen av sina

¹⁵ Söderbaum 2001: 185

¹⁶ van den Bergh 2000: 15

¹⁷ Spash 1999: 432

¹⁸ Ferry 1995, s 77

¹⁹ Ferry 1995, s 169

resonemang: allt som kan känna njutning har ett intresse av att göra det, allt som kan känna smärta har ett intresse av att undvika det. Djurens frigörelse är en naturlig fortsättning på slavarnas och kvinnans frigörelse, och människan har som moralisk agent ett ansvar att minimera så mycket lidande som möjligt. Om en människas njutning av att se tjurfäktning överstiger djurets lidande under föreställningen, kan detta ur Singers strikt utilitaristiska synvinkel accepteras. Finns det däremot alternativ till njutningskällor som inte skulle innebära lidande för djuret, har människan i rättvisans namn en plikt att välja det istället. Därmed tillskriver Singer inte icke-mänskliga djur några egentliga rättigheter som Regan, men ger ett tydligt och lättförståeligt bidrag till de djuretiska diskussionerna.²⁰

4. Institutionerna

Jag har valt att studera tre institutioner i samhället vars verksamhet på olika sätt är kopplad till djur: slakteriet, djurhemmet och den nyinstitfödda Djurskyddsmyndigheten. Dessa tre tror jag förhåller sig på olika sätt till synen på djuren som subjekt och till djurskyddslagen, varför de lämpar sig väl att analysera och jämföra ur olika miljöetiska perspektiv. I beskrivningen av de tre kommer jag att använda deras språk och begrepp i möjligaste mån för att underlätta för läsaren att följa mina tankegångar i analysen. Varje avsnitt inkluderar dessutom föreläsarnas egen uppfattning om djurskyddslagen och en beskrivning av verksamhetens *syfte*, faktorer som jag menar tydligast speglar djursynen.

4.1 Slakteriet

Slakteriet som institution representeras här av medlemsägda koncernen Swedish Meats, eftersom de står för huvuddelen av all slakt, styckning och tillverkning av charkuteriprodukter i Sverige. Koncernens affärsidé är att fokusera på konsumenternas behov och utifrån detta utveckla kött-, chark- och färdigmaten i Sverige. Visionen är att göra detta med respekt för djuren och till glädje för konsumenterna.²¹

Slakterier arbetar inom ramarna för djurskyddslagen, som anses säkerställa en god djurhållning och möjlighet för djuren att bete sig naturligt. Suggor får exempelvis inte hållas

²⁰ Des Jardins 2001, s 115

²¹ <http://www.swedishmeats.com/>, åtkomst 2004-02-26

fixerade och slaktsvin får halm att sysselsätta sig med, vilket motverkar svansbitning. Under slakten ska hanteringen av djuren ske skonsamt för att främja en hög köttkvalitet.²²

Informationsdirektören på Swedish Meats förklarar för mig hur de inte kan kommunicera med djuren ”på vanligt sätt” men att ”miljön på slakteriet och dess stallar är förhållandevis stillsam”. Idén med slakterier är att ”folk äter kött och efterfrågar sådana produkter”. Swedish Meats vill tillfredsställa konsumenternas efterfrågan med hänsyn till djur och natur, något som delvis uppnås genom tillämpandet av den svenska djurskyddslagen. ”Lagen är bra” menar direktören, och syftar till att skydda djuren mot onödigt lidande. Onödigt lidande kan vara stress, som i längden påverkar köttets kvalitet, ”det blir ett hårdare kött” från stressade djur. Stolt berättar han att endast svenska djur slaktas på svenska slakterier, på stora anläggningar 360 grisar i timmen, och att ”svenska konsumenter bryr sig om regler” som tar hänsyn till djurens välmående. Direktören är lite oroad över att importerat nötkött från Brasilien och Irland slår ut den svenska produktionen.²³

4.2 Djurhemmet

Djurhem tar hand om djur som farit illa på grund av människor. Djuren antingen stannar på djurhemmet eller omplaceras i ett noga utvalt fosterhem. På djurhemmet lever djuren för sin egen skull, och verksamheten finansieras ofta helt av gåvor och intäkter från försäljning av olika saker. Arbetet på djurhemmet är ideellt och inga friska djur avlivas någonsin.²⁴

Företrädaren för det djurhem jag pratar med vill vara anonym. Han beskriver hur de försöker vara ett föredöme och visa att det går att leva ”tillsammans som djur utan att utnyttja varandra”. När djuren anländer till djurhemmet får de ett värdigt liv och ”används inte som slavar”. Djurhemmet ”gör” inte något speciellt med djuren, djuren bor på gården och umgås med ”djur av andra arter” som också bor där. Djurhemmet riktar en kritik mot dem som vill ”ha djuren till något” och undrar om det inte räcker att djuren får leva för sin egen skull. Dessutom är dödsstraffet inte avskaffat i Sverige menar företrädaren, och påminner om de 75 miljoner individer som dödas i landet varje år och klagör innebörden av Djurskyddslagens § 13: ”när djuren förs till avrättning och när de mördas ska de skyddas från onödigt lidande”. Sveriges lagstiftande församling består till 348/349-delar av djurförtryckare vilket förklarar

²² <http://www.swedishmeats.com/>, åtkomst 2004-02-26

²³ Mobärg, pers. medd., 2004-03-08

²⁴ <http://www.unitedanimals.org>, åtkomst 2004-02-26

varför ”djurskyddslagen inte är instiftad för att skydda djuren” utan är en ”stor fet vidrig bluff”. Återkommande drar min respondent paralleller till människosläktet, bland annat gällande omhändertagande av endast ett fåtal individer. Han menar att om det gällde människor skulle ingen tveka i att rädda en enda människa, att det skulle kännas meningsfullt. Han betonar att förutom att de djur som bor på gården får ett värdigt liv, jobbar vi ”naturligtvis för att alla andra också ska bli fria” – i likhet med många trovärdiga människorättsorganisationer.

4.3 Djurskyddsmyndigheten

Djurskyddsmyndigheten har nyligen (årsskiftet 2003/2004) tagit över det övergripande ansvaret för den lokala tillsynen av djurskyddet enligt djurskyddslagen. Innan dess låg djurskyddsrelaterade frågor hos Statens Jordbruksverk (SJV) och Centrala försöksdjursnämnden (CFN), varav den sistnämnda nu är helt avvecklad. Centrala uppgifter för den nya myndigheten är att utbilda och stödja de kommunala djurskyddsinspektörernas praktiska tillsynsarbete.²⁵

Djurskyddsmyndigheten företräds här av en djurskyddsinspektör, vars uppgift – att följa upp djurskyddslagen – ligger under myndigheten. Inspektörerna ska säkerställa att djurhållare sköter sina djur enligt föreskrifterna. Min respondent uttrycker en frustration över att ha lagar att följa: ”Jag kan tyvärr inte alltid göra så mycket som jag skulle vilja”. Hon efterlyser också mer tydlighet på vissa punkter i djurskyddslagen (och hårdare krav, ”som vissa skulle önska”), mindre ”flummighet” och mindre ”frihet för enskilda tolkningar”. Vad är till exempel naturligt beteende och onödigt lidande? Inom vilka ramar? Inspektören tar upp burhönshållning som ett exempel på en tvivelaktig form av djurhållning och påpekar att djuren ska kunna *utföra* naturligt beteende, vilket de anses kunna i burar med sittpinne och rede. Samtidigt är det svårt att veta vad som upplevs naturligt ur djurens synvinkel och vad som är ”onödigt lidande” (respondentens betoning). ”Lantbrukare är djurvänner”, fortsätter hon, och förklarar att bönder kan känna sig kränkta av att bli misstänkta för brott mot djurskyddslagen. Om inspektören anmäler en djurhållare för misskötsel är det viktigt att djurhållaren själv får komma till tals. Syftet med djurskyddslagen är att stärka djurskyddet, att skydda djur mot onödigt lidande och sjukdom. Djur ska hållas och skötas i en miljö där de kan bete sig naturligt. Om det vore helt naturligt skulle djuren ströva fritt utan några som helst

²⁵ http://www.djurskyddsmyndigheten.se/dsm/page46_sv.html, åtkomst 2004-02-26

krav på sig, något som väl alla ”innerst inne skulle önska”. Men ”om man vill ha djur för produktion av livsmedel eller som sällskap”, så funkar inte det. Däremot vill nog många att djuren ska ”få det bättre och friare”.²⁶

5. Miljöetisk analys

Syftet med analysen av de tre institutionerna, är att klarlägga vilken miljöetisk grund deras verksamhet vilar på. Institutionerna använder olika ord och begrepp för att beskriva sin verksamhet, ord och begrepp som avslöjar deras miljöetiska värdegrund.

5.1 Vägledande etik för respektive institution

Slakteriet som institution använder sig av ord som produktion (av kött), kapacitet (antal djur som slaktas per timme) och efterfrågan (på köttprodukter). Djur likväl som transportörer genomgår noggranna kontroller, och djuren inne på slakteriet skyddas mot onödigt lidande enligt vad lagen föreskriver. Förhållningssättet till dem är antropocentriskt, eftersom syftet med hela hanteringen är att ”tillfredsställa konsumenternas efterfrågan på köttprodukter”. En distansering gentemot djuren sker med ordet ”kött” och drivs på av klassificeringar som ”nöt”. Djurskyddslagen ses som något positivt som skyddar djuren från onödigt lidande – och förutsätter att djuren (ut)nyttjas på något sätt. Slakteriet som institution lever med den förutsättningen, djuren ska skyddas; *i* industrierna, inte *från* dem (möjligen från att tas därifrån). Stress påverkar ”i slutändan” djurens kött negativt, negativt för konsumenten. Djuren ska skyddas mot bland annat stress för att konsumenten ska få äta en mör köttbit med rent samvete, och för att verksamheten, dödandet av flera tusen djur per dag och slakteri, ska kunna fortgå.

Djurhemmets verksamhet genomsyras av en rättighetsbaserad grundfilosofi. Den närmsta miljöetiska grunden skulle bli ett biocentriskt synsätt, vilket påvisas av de återkommande jämförelserna med människor. Dessa jämförelser syftar till att likställa allt liv på jorden, och att ge allt liv rättigheter i förhållande till dess behov. I beskrivningen av samhället används ord som starkt påvisar hur ”icke-mänskliga djur” ses som medvarelser, vilket stärker det biocentriska förhållningssättet.

²⁶ Nordström, pers. med., 2004-03-09

Djurskyddsinspektören jag talar med använder ofta orden mått, föreskrifter och djurhållare. Ordet ”djurhållare” legitimerar *användningen* av djur. Eftersom djurskyddsinspektörer kontrollerar att *lagar* efterlevs, och eftersom de lagarna legitimerar att djur används av människor, blir deras förhållningssätt till djur antropocentriskt. Själva verksamheten är delvis biocentrisk i det att djuren hjälps till till ett bättre liv. Min respondent nämner också önskemål om hårdare krav i paragraferna; vilka är de ”vissa” som driver dessa önskemål? Kan hon syfta på djuren? Hennes påpekande om att många vill att djuren ska få det bättre och friare skulle också kunna vara någon sorts fingervisning om att synsättet inte till hundra procent är antropocentriskt. Dock säger hon inte att många tror att *djuren* vill ha det bättre och friare, så hennes etik betraktar jag ändå som huvudsakligen antropocentrisk.

6. Slutsats och diskussion: hållbar djurskyddsutveckling

Som djurskyddslagen är formulerad idag, med sitt antropocentriska nyttjande av ord som djurhållning och odefinierade termer som naturligt beteende, kan den knappast vara hållbar i begreppets alla dimensioner. Kommande generationer av djur bör inte få samma möjligheter till överlevnad och tillfredsställelse av behov som idag, utan långt bättre. Ferry påpekar att människan alltid kommer att se sig som överlägsen men att hon har förpliktelser mot djur, och ofta är det så det förhåller sig idag. Människan är överlägsen och utnyttjar därför djur i fabriker och experiment. Hon har vissa förpliktelser mot de djur hon utnyttjar, förpliktelser som manifesteras i SFS 1988:534. Så länge dokumentet grundar förpliktelserna på människans rätt att utnyttja djuren, kommer begreppen att definieras och tolkas till djurens nackdel. Mer precisa definitioner av begrepp som naturligt beteende och onödigt lidande kan också legitimera inspektörerna till att göra akuta omhändertaganden av djur som far illa. Forskning om naturligt beteende finns redan så det räcker och blir över. Sunt förnuft och praktiskt förvärvat kunskap säger oss någonstans också att hönor inte vill sitta i burar, att fiskar vill simma i havet och att grisar vill böka.

Djurskydd idag sägs vara grundat på behov, men det måste också grundas på rättigheter. Miljöbalkens strandskydd och fridlysning av arter utgör skydd *mot mänsklig exploatering*, en aspekt som behöver lyftas fram också i djurskyddslagen. Djurskydd måste bli något som skyddar djuren mot mänskligt utnyttjande. Enligt vad inte bara dagens djurrättsaktivister och

etologer, utan också instiftade eko-advokater som Barry föreslår, kan vi systematiskt lyfta fram djurens intressen vid beslutsprocesser som rör djur. Djurs intressen skulle officiellt och lagstyrt tas hänsyn till oberoende av företag, precis som andra intressen i samhället. Biocentrism kombinerad med Singers princip om smärtminimering kan utgöra en trovärdig kombination för djurskyddsarbetet. Djuren får ett värde genom att de lever och kan reproducera sig, och vi människor får ett ansvar att minimera lidande genom att exempelvis inte låsa in djuren i burar eller pensla frätande ämnen i deras ögon.

Eufemism – förskönande av ord och ordanvändning – tillämpas inom många kontroversiella områden för att undanröja den egentliga innebörden av ett begrepp. Den passiva tempusformen är också en populär metod för att avpersonifiera plågeri mot djur: toxiska ämnen ”appliceras” på kaninen, djuret ”avblodas” efter att det ”bedövats” osv. *Vem* stryker giftiga lösningar på kaninens rakade hud? *Vem* kopplar på koldioxiden och *vem* skär halspulsådern av grisen?

Innebörden i ordet ”djurskydd” kan inte härledas till ordets exakta uppbyggnad. Andra skydd, såsom strandskydd och biotopskydd, skyddar mot mänsklig exploatering. Dagens djurskydd skyddar djur mot ett visst mått av onödig smärta, men inte *mot* exploatering utan *inom ramarna för* den. Häri ligger orättvisan mot djuren: även om de föds upp med kärlek ska de dödas i förtid för människor som skulle kunna äta och klä sig i andra saker, för att inte tala om att läsa böcker som limmats ihop med andra material och framkalla film baserad på andra material. Diskurserna *djurskydd* och *djurrätt* kan jämföras med miljöekonomi och ekologisk ekonomi. Den ena legitimerar exploatering inom ramarna för marknadsekonomin, den andra legitimerar gränsdragningar för exploateringen. Miljöekonomerna som vill skydda djur och natur om människor uppvisar betalningsvilja för det, blir ett tydligt exempel på det antropocentriska syftet med att skydda.

Företrädaren för djurhemmet vill ge alla djur ett värde som inte får kränkas i likhet med Regans resonemang. Vidare drar han paralleller till riksdagen och menar att det där finns endast en vegan, vilket skulle kunna tydas som att om det fanns fler som företrädde djuren i riksdagen, fler eko-advokater, då skulle färre djur dödas för människans skull. Detta ligger nära Eckersleys resonemang. Han vill även hela tiden utvidga begrepp som individ, mord, osv till att gälla andra djur, vilket är en del av den institutionella förändring Söderbaum vill lyfta fram som nödvändig för samhällets utveckling.

Förbudet mot minkfarmning bevisar att en strukturförändring är på väg in i det svenska djurskyddet, eller att djurskyddslagen helt enkelt börjar tolkas till djurens fördel. Forskare och befolkning säger samstämmigt ifrån mot djurförtryckarna på etiska och vetenskapliga grunder och menar att minkars lidande i burar inte uppväger lyckan hos de få människor som bär pälsprodukter. Pälsproduktion innebär onödigt lidande för många djur och måste därför, i enlighet med lagen, avskaffas. Pälsdjuren ligger närmast till hands att åtnjuta denna uppmärksamhet eftersom svenskar i allmänhet inte är beroende av päls, eller har en kultur som premierar dem som bär päls. Svensken är allmänt medveten om pälsproduktionens tvivelaktighet. Lagen skulle kunna slå ut ett flertal grenar av djurindustrin, praktiskt taget alla som håller djur fångslade och inburade, eftersom ett sådant förfarande inte ger djuren någon möjlighet att bete sig naturligt.

Paradoxerna mellan de tre institutionerna är maximala och bevisar samhällets skiftande tolkningar av begrepp som djurskydd. Djurhemmet tar hand om de djur lagen inte lyckades skydda från slakteriet, men som ändå lyckades undkomma det. Slakteriet avlivar bara friska djur, med tanke på konsumenterna. Djurhemmet avlivar aldrig ett friskt djur, med tanke på djuret. Att slakteriet, en plats med potential att döda 360 individer varje timme, skulle vara en förhållandevis lugn och stillsam miljö att vistas i, låter absurt. För vem är den lugn och stillsam? Och "hänsyn till djur", är det att döda dem på löpande band? Djurskyddsinspektören är en etiskt problematisk institution att analysera och förhålla sig till, eftersom de är ute på gårdar och farmer och kan uppmärksamma djurägare och domstolar på missförhållanden och göra akuta omhändertaganden av djur. Många drivs av en avsky för folk som plågar djur, och axlar den ofta psykiskt tunga uppgiften att kontrollera djurhanteringen ute i fält. De är en sorts *end of pipe*-lösning till djurplågeriet, och de behövs nu för att djur plågas nu. Precis som saneringsåtgärder behövs i kombination med förebyggande åtgärder, är inspektörernas insatser och befogheter ovärderliga.

Minken vankar fortfarande av och an i sin nätbur, fortfarande ovetande om debatten. Inom kort är den dödad; ihjälgasad och flådd och slängd på en stinkande soptipp. Den har inte tid att invänta svaren på de etiska frågeställningarna. Tid har heller inte grisen som vill böka, hönan som vill lägga sina ägg i fred eller kon som inte vill äta sojabönor. Deras tid är begränsad för att de av människan systematiskt berövas den viktigaste rättigheten av alla: rätten att inte dödas i förtid.

Källförteckning

Tryckt litteratur

Gilje, Nils och Grimen, Harald, 1992, *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Daidalos, Göteborg

Des Jardins, Joseph R., 2001, *Environmental Ethics – an Introduction to Environmental Philosophy*. College of Saint Benedict, Toronto, Kanada

Djurskyddslagen SFS 1988:534

Elander, Ingemar och Lidskog, Rolf, 1999, ”På väg mot ekologisk demokrati?” *SOU* 1999:77

Ferry, Luc, 1995, *Den nya ekologiska ordningen*. Daidalos, Göteborg

Friman, Eva och Öckerman, Anders red., 2003, *Hela världen: Humanistiska och samhälleliga perspektiv på miljökrisen*. Studentlitteratur, Lund

Spash, Clive, 1999, ”The Development of Environmental Thinking in Economics”. *Environmental Values* vol 8, s 429-432

Söderbaum, Peter, 2001, ”Business Corporations, Markets and Globalization of Environmental Problems”. *Critical Perspectives on Internationalization*, s 179-200

van den Bergh, Jeroen C.J.M, 2000, ”Ecological Economics: Themes, Approaches and Differences with Environmental Economics”. *Environ Change* 2001, vol 2, s 13-23

Internet

http://www.djurskyddsmyndigheten.se/dsm/page46_sv.html, åtkomst 2004-02-26

http://www.ieh.se/agenda21forum/vad_ar/hallbar.html, åtkomst 2004-03-04

<http://www.swedishmeats.com>, åtkomst 2004-02-26

<http://www.unitedanimals.org>, åtkomst 2004-02-26

Intervjuer

Mobärg, Hampe, informationsdirektör på Swedish Meats, telefonintervju, 2004-03-08

Nordström, Josefina, djurskyddsinspektör, personlig intervju, 2004-03-09

Anonym företrädare för ett djurhem, e-postintervju, 2004-03-22

Bilagor

Bilaga 1: Intervjuguide till djurhem och slakteri

Kan du beskriva det som händer hos er? Vad händer med djuren som anländer till er?

Vad skulle du säga är syftet med det ni gör?

Hur reagerar djuren på det ni gör med dem?

Vad tycker du om Djurskyddslagen?

Kan du beskriva din uppfattning om syftet med Djurskyddslagen?

Bilaga 2: Intervjuguide djurskyddsinspektör. Denna intervju är lite annorlunda eftersom verksamheten inte lika direkt berör djur fysiskt.

Kan du beskriva vad en djurskyddsinspektör gör?

Vad är syftet med djurskyddsinspektörer?

Vad tycker du om djurskyddslagen?

Vad uppfattar du som syftet med den?

Bilaga 3: representativa delar av Djurskyddslagen, SFS 1988:534

Lagens tillämpningsområde

1 § Denna lag avser vård och behandling av husdjur. Den avser också andra djur om de hålls i fångenskap eller används för ändamål som avses i 19 §. Lag (1998:56).

Grundläggande bestämmelser om hur djur skall hållas och skötas

2 § Djur skall behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom.

4 § Djur skall hållas och skötas i en god djurmiljö och på ett sådant sätt att det främjar deras hälsa och ger dem möjlighet att bete sig naturligt.

6 § Djur får inte hållas bundna på ett för djuren plågsamt sätt eller så att de inte kan få behövlig rörelsefrihet eller vila eller tillräckligt skydd mot väder och vind.

10 § Det är förbjudet att göra operativa ingrepp på eller ge injektioner till djur i andra fall än när det är befogat av veterinärmedicinska skäl.

Första stycket gäller inte ingrepp som görs eller injektioner som ges i sådan verksamhet som har godkänts av en djurförsöksetisk nämnd.

13 § När djur förs till slakt och när de slaktas, skall de skonas från onödigt obehag och lidande.

19 § Djur får användas för vetenskaplig forskning eller undervisning, sjukdomsdiagnos, framställning av läkemedel eller kemiska produkter eller för andra jämförliga ändamål endast under förutsättning

1. att det syfte som avses med verksamheten inte kan uppnås med någon annan tillfredsställande metod utan användning av djur,

2. att verksamheten utformas så att djuren inte utsätts för större lidande än vad som är absolut nödvändigt, och

3. att det vid verksamheten inte används andra djur än sådana som fötts upp för ändamålet. Lag (1998:56).

23 § Den som föder upp, förvarar, tillhandahåller eller använder djur för sådana ändamål som avses i 19 § skall märka djuren samt upprätta instruktioner för och föra anteckningar och lämna upplysningar om verksamheten enligt föreskrifter som meddelas av regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, Djurskyddsmyndigheten. Lag (2003:1077).